

N. M. Koliada,
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor, Head of the Social Pedagogy
and Social Work Subdepartment at
Uman Pavlo Tychyna State Teachers'
Training University, *Uman, Ukraine*

Pedagogical Historiography as a Component of Historical and Pedagogical Study

In the article the author analyzes the actual problems of historiographical research in historical and pedagogical research. The author focuses on pedagogical historiography as an important component of historical and pedagogical research, which allows to establish the authenticity, objectivity of information in this field, to expand the concept of the laws of scientific knowledge, to systematize knowledge about the historical and pedagogical process.

It has been found that any pedagogical research should include both a retrospective and a historiographical analysis. An appeal to the experience of solving psychological and pedagogical problem since, as well as analysis of its description by historians of education, are integral parts of their search culture of the teacher. Historiographical analysis allows not only to pay tribute to the accumulated experience, but also to identify the gap in scientific knowledge, thus determining the theoretical relevance and significance of their search.

***Keywords:** historiography, pedagogical historiography, historiography of pedagogical thought, historiography of education, historiographical analysis, historiographical classification of pedagogical sources.*

УДК 930.2(477.8)

DOI: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2018-1-46-53>

I. В. Стражнікова,
доктор педагогічних наук, професор
кафедри педагогіки імені Богдана
Ступарика ПНУ імені Василя
Стефаніка,
м. Івано-Франківськ, Україна

Історіографічні підходи до оцінки сучасними науковцями розвитку галузей науки Західного регіону України

У статті висвітлено проблему регіоналізму, яка є актуальною для України, і передусім з огляду на значні розбіжності між різними регіонами країни, зокрема економічні, історико-культурні, геополітичні. Відносно короткий період існування України як незалежної держави є недостатнім для формування у більшості її громадян такого почуття національної єдності, яке могло б стати запобіжником для дезінтеграційних процесів. Виходячи з цього, історіографічний процес розглядається як цілісний об'єктивний етап розвитку наукового пізнання, під час

якого відбувається накопичення і вдосконалення історичних знань. У дослідженні наведено значний фактологічний матеріал з історії освіти, схарактеризовано зміст, форми й методи навчально-виховного процесу у різних типах навчальних закладів, що функціонували в Україні.

Ключові слова: історіографія, регіоналізм, дослідження, Україна, компонент, педагогічна наука, наукові підходи.

Постановка проблеми. Історія педагогіки, як і історія будь-якої науки, покликана розкривати механізм руху науки, здійснювати раціональну реконструкцію історичного перетворення педагогічного знання, сприяти підвищенню теоретичного рівня сучасної педагогіки, створювати передумови для адекватної оцінки масштабів і значення її досягнень. У підходах до оцінки розвитку української педагогіки слід враховувати й регіональний компонент, що полягає у висвітленні основних загальних тенденцій за допомогою регіонального фактажу та матеріалу. До середини 1990-х років майже не було спроб дослідників узагальнити досягнення української педагогіки, зокрема Західного регіону України.

Однак підвищення ролі держави в регулюванні соціальних відносин поступово призвело до перевантаження державних інститутів, що і продемонструвало неефективність централізованого державного управління в сучасних умовах.

Метою статті є розкриття українського історіографічного простору, який охоплює доробки істориків, етнографів, народознавців, архітекторів тощо.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі становлення української нації та держави історіографія відіграє важливу роль у процесі формування національної історії та переосмислення місця і ролі України в світі. Відповідно важливим завданням сучасної історіографії є подолання одновимірності методологій і стереотипів, які характеризують історіографічні праці минулого, формування ідеологічно неупередженого наукового пізнання української історії [6, с. 3].

Український історіографічний процес саме Західного регіону розвивався в значній кореляції з формуванням національної самосвідомості українців та політичних ідеологій сучасності на тлі здобутків західної історичної науки, під впливом польської та радянської історіографії [6, с. 5].

З огляду на це звертаємо увагу на тлумачення української історіографії як «регіонального» складника загальної історіографії. У такому сенсі сучасні вчені представляють її як універсальний феномен, що складається з сукупності літератури з проблем історії України, процесу виникнення й розвитку історико-педагогічної науки в Україні, наукової дисципліни, яка вивчає стан і розвиток науки в Україні [1, с. 13].

Вивчаючи різні теорії, тлумачення подій і явищ історико-педагогічного процесу, історіографія, більш ніж інші дисципліни, порушує методологічні питання (позиції авторів щодо визначення проблеми, змісту, структури, методів того чи іншого дослідження), глибиною розробки яких значною мірою визначається й загальний рівень розвитку науки [3, с. 6]. Отже розвиток історико-педагогічної науки значною мірою зумовлений успіхами в розробці історіографії. Зрештою, вона збагачує поліваріантність української науки, ліквідує комплекс меншовартості «периферійних» учених, які починають розробляти не лише «місцеву», історико-регіональну проблематику, а й концептуально важливі теоретико-методологічні питання [1, с. 14].

Так, науковці активно займалися вивченням мистецтвознавства Західного регіону України. Зокрема, М. І. Ваврух розглядав питання образотворчого мистецтва Львова кінця 50-х – початку 70-х років ХХ ст., І. С. Глібовицький – музичне життя Буковини ХІХ – початку ХХ ст., О. Р. Козакевич – мистецтво в'язання в Західній Україні кінця ХІХ – першої третини ХХ ст., Т. Ф. Лупій – технологію, семантику та художні особливості рушників Західного Полісся кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., В. Д. Молинь – народне мистецтво Гуцульщини та Покуття в художньо-культурному житті Галичини другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст., Л. Й. Проців – розвиток музично-педагогічної думки в Галичині тощо [8, с. 61-64].

Досліджувалися також питання архітектури та будівництва на теренах Західного регіону України, у тому числі й охорони пам'яток мистецтва: М. В. Бевз вивчав методологічні основи збереження та регенерації заповідних архітектурних комплексів історичних міст, Г. Є. Бобош – формування архітектури мурованих церков Галичини, І. Я. Комарний – культурне будівництво у Дрогобицькій області за роки радянської влади (1939–1950 рр.), О. С. Стасюк – формування архітектурного середовища вищих навчальних закладів другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. (на прикладі Львова), Х. Р. Харчук – формування архітектури Трускавця у ХІХ – першій половині ХХ ст. та ін. [8, с. 67–70].

У цьому контексті значний науковий інтерес становить і проблема формування та діяльності культурно-освітніх організацій – активних учасників громадсько-політичного життя українців. Однак окремі праці українських істориків радянської доби, зокрема, С. Макарчука, Б. Савчука, Ю. Сливки, М. Швагуляка, вигідно вирізняються з-поміж інших ґрунтовним виваженим аналізом соціально-економічної та культурно-освітньої ситуації на західноукраїнських землях у 1921-1939 роках [8, с. 6]. Щоправда, останнім часом зроблено спробу дослідити музичне життя, зокрема Волині, яке започаткував П. Шиманський. На Волині діяло понад 40 українських об'єднань,

у тому числі 28 – культурного й освітнього спрямування, діяльність яких регулювалася спеціальними законодавчими актами, що застерігали їх від участі у вирішенні політичних та економічних завдань, і які існували здебільшого за рахунок самофінансування, добровільних внесків, а певною мірою – за державні субсидії. За змістом діяльності, масовістю, масштабами і сферою суспільного впливу та іншими типологічними характеристиками культурно-освітні організації можна об'єднати у дві основні групи – освітні та культурно-мистецькі. Щоправда, така класифікація є умовною, оскільки деякі з добровільних об'єднань не існували в «чистому» вигляді, тобто мали більш широкий комплекс суспільних завдань. Це стосується, наприклад, «Просвіти», діяльність якої охоплювала освітню, культурно-мистецьку та соціально-економічну сфери. Можна провести відповідну градацію і серед культурно-мистецьких осередків. Більшість із них були самодіяльними, аматорськими колективами або ж секціями (підсекціями) «Просвіти», «Рідної хати» (драматичні гуртки і студії, хори, оркестри, танцювальні колективи, літературні об'єднання). Деякі з них, зокрема Волинське театральне українське товариство й організований ним Український театр у Луцьку, діяли на професійній основі й одержували державні субсидії [10, с. 10].

Таким чином, завдяки діяльності представників прогресивного напрямку історико-педагогічної науки було накопичено цінний фактичний та аналітичний матеріал, на основі якого зроблено оцінки і висновки, що розкривають процес накопичення історіографічних знань з традиційної культури та її збереження у Західному регіоні України.

В об'єктивному аналізі доробку західноукраїнських педагогів-науковців є необхідні передумови: накопичений багатий фактичний матеріал, можливість неупередженого, максимально об'єктивного висвітлення історії розвитку педагогічної науки регіону. У цьому контексті слід відзначити наукові дослідження Д. Герцюка, Б. Гречина, Т. Завгородньої, Н. Сабат, Б. Ступарика та інших, присвячені внеску західноукраїнських педагогів у розвиток теорії та практики навчання й виховання, змісту освіти, вдосконалення методики викладання окремих навчальних дисциплін (О. Барвінський, П. Біланюк, А. Домбровський, Я. Кузьмів, І. Ющишин та ін.). Роль в організації українського шкільництва в діаспорі відображено у наукових дослідженнях Г. Білавич, Ю. Калічака, Р. Кіри, С. Романюк, І. Руснака та ін. Однак як цілісне, системне утворення, специфічна сфера людської діяльності і сума здобутих знань педагогічна наука, її розвиток в дослідженнях Західного регіону України ще не були об'єктом спеціального вивчення.

Школа на Тернопільщині, поряд з усіма загальноосвітніми школами країни, розв'язувала надзвичайно важливе завдання підготовки молодого покоління

людей всебічно розвиненими, з широким політехнічним світоглядом, набутими практичними навичками, людей майбутньої епохи [4, с. 12]. Після виконання загального обов'язкового початкового навчання школи області в 1949 р. приступили до здійснення нових вказівок – виконання семирічного всеобучу й поступового розширення середньої освіти.

Початкову освіту в 1946–1947 н. р. здобувало в області 7 390 осіб дорослого населення і підлітків, що не вчилися у масових школах. Ліквідація неписьменності й малописьменності в області проходила високими темпами і в основному була завершена в 1950 р. [4, с. 263].

У Львівській області в 1960–1961 н. р. працювали 301 школа та окремі класи сільської молоді, 3 заочні школи. У них навчалося 10,9 тис. осіб, порівняно з 5,1 тис. у 1959 р. П'ять шкіл сільської молоді почали навчання у власних приміщеннях [2, с. 130].

Відомо, що західноукраїнський край – це край мистецтва, творчості, народних ремесел і народних умільців. Незважаючи на різноманітні історичні впливи, мистецтво Західної України зберегло свою самобутність, свій характер, традиційні риси. У 1954 р. відроджено трудову підготовку школярів. Головною вимогою до трудового навчання в перші роки після відновлення предмета було задоволення потреб суспільства в підготовці до вибору й здобуття в основному робітничих професій. Тому його зміст спрямовувався на формування у школярів трудових прийомів, навичок, які необхідні були у масовому виробництві [9, с. 6]. Поступове запровадження в навчальний процес загальноосвітньої школи декоративно-прикладного мистецтва не було рішенням спонтанним або таким, яке було відірване від суспільного життя. Воно стало результатом усвідомлення його ролі в естетичному вихованні, яке полягало в тому, щоб засобами мистецтва прищепити школярам високі естетичні норми та принципи моралі.

Процес становлення декоративно-прикладного мистецтва на уроках трудового навчання в Західній Україні в другій половині ХХ ст. характеризується послідовністю, а саме: усвідомлення ролі мистецтва у формуванні естетичної культури підлітка, залучення учнів до процесу збереження та примноження національних традицій, організація діяльності факультативної та гурткової роботи з декоративно-прикладного мистецтва як одного із засобів розвитку творчих здібностей школярів, професійна орієнтація учнів загальноосвітніх шкіл, розташованих в центрах народних художніх промислів, на професії робітників даної галузі [9, с. 7].

Сьогодні проблема залучення дитини до світу мистецтва є надзвичайно важливим напрямом педагогіки і має ще багато недосліджених аспектів.

Відчуття замкнутості, відірваності від соціокультурних процесів переживають тисячі, десятки тисяч навчальних закладів.

Забезпечення ефективності навчального процесу потребує використання всієї різноманітності організаційних форм навчальної діяльності та їх поєднання відповідно до дидактичної мети. Аналіз проблеми класифікації організаційних форм навчальної діяльності дає підстави стверджувати, що кожна з них має свої переваги й недоліки, які необхідно враховувати в організації навчального процесу. Перед учителем постає питання вибору в кожному конкретному випадку найбільш вдалого їх поєднання для кожного етапу уроку, кожного елемента змісту. Мають бути проаналізовані специфіка змісту, можливості школярів і визначено раціональну форму навчання, яка на наступному етапі уроку змінюється іншою. М. В. Матішак виділяє такі критерії вибору організаційних форм навчальної діяльності: 1) зміст навчального матеріалу, його складність і новизна; 2) етап процесу навчання; 3) рівень підготовленості учнів [7, с. 9].

Груповій та парній роботі на уроці в початковій школі приділяється недостатня увага. Якщо думки вчителів-початківців щодо фронтальної й індивідуальної форм роботи досить сталі, то стосовно корисності й ролі групової та парної роботи є значні розбіжності оцінок. Крім того, є вчителі, які фактично не застосовують варіативність організаційних форм роботи, але готові це робити. Тож можна говорити про значні реальні резерви впровадження варіативності організаційних форм навчальної діяльності молодших школярів на уроках. Учителі вважають, що групова робота подобається учням молодших класів більше, ніж індивідуальна й фронтальна, а зміна організаційних форм роботи протягом уроку для учнів є привабливішою, ніж застосування однієї форми. За словами М. В. Матішак, більшість учителів відзначають найбільш стомливу для себе фронтальну форму роботи [7, с.11].

Предметом особливої уваги стали дидактичні ігри в працях Б. Блонського, А. Макаренка, С. Рубінштейна, В. Сухомлинського, А. Сікорського (формування уяви); Л. Артемової, Л. Виготського, Р. Жуковської, Д. Ельконіна, О. Леонтьєва, О. Усової та ін. (вплив на розумовий розвиток); Є. Баничевої, Ф. Блехер, Н. Гамбург, Г. Ляпіної, С. Шамової, Г. Щукіної (засоби активізації навчальної діяльності).

На основі результатів досліджень можна зробити висновок, що зміст навчальної активності визначають так: постановка вчителем перспективної мети розвитку творчих здібностей учнів, досягнення тісного взаємозв'язку мовленнєвої, розумової та трудової діяльності, проведення уроків мислення, система творчих робіт, стимулювання інтелектуальних і естетичних почуттів.

З огляду на це складовими компонентами навчально-пізнавальної активності є: а) позитивне ставлення до предмета, захоплення новим матеріалом (емоційний компонент); б) виникнення питань, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, розуміння навчального матеріалу, доповнення або уточнення відповідей однокласників (когнітивний компонент); в) самостійність під час виконання завдань підвищеної складності, терпіння у подоланні труднощів, організованість (вольовий компонент); г) актуалізація та перенесення сукупності здобутих знань і навичок у нову навчальну ситуацію (дійовий компонент) [5, с. 9–10].

Таким чином, без вагомих історіографічних досліджень неможливо дослідити процес розвитку історико-педагогічних знань, виявити у ньому прогалини й визначити перспективи подальшої праці, розкрити наступність і нерозривний зв'язок поколінь.

Список використаних джерел

1. Великочий В. С. Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині 1914–1919 рр. : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.06 / Великочий Володимир Степанович ; Ін-т історії України НАН України. – Київ, 2010. – 591 с.
2. Вязовецкий В. М. Воспитательная работа партийных организаций западных областей Украины среди сельской молодежи в период развернутого строительства коммунизма (1959-1963 гг.) : дис. ... канд. ист. наук / В. М. Вязовецкий / Киев. гос.ун-т им. Т. Г. Шевченка. – Киев, 1965.
3. Гупан Н. М. Історіографія розвитку історико-педагогічної науки в Україні / Н. М. Гупан. – Київ, 2000. – 222 с.
4. Кондратюк О. П. Розвиток школи і освіти на Тернопільщині (1900–1957 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. П. Кондратюк. – 1958. – 384 с.
5. Крутій В. А. Активізація навчальної діяльності молодших школярів у процесі використання дидактичних ігор : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 «Теорія навчання» / Крутій Валентина Анатоліївна ; Ін-т педагогіки АПН України. – Київ, 2001. – 21 с.
6. Мандзяк В. П. Історіографія українського національного руху в Галичині ХІХ – початку ХХ ст. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / Мандзяк Віктор Петрович ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. - Львів, 2006. – 260 с.
7. Матішак М. В. Варіативність організаційних форм навчальної діяльності учнів 6–7-річного віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / Матішак Маріанна Василівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2008. – 21 с.
8. Наукові дослідження Західного регіону України другої половини ХХ – початку ХХІ століття : алф.-бібліогр. покажч. / [упоряд. Стражнікова І. В.]. – Івано-Франківськ : НАІР, 2012. – 96 с.
9. Ошурко С. І. Зміст і методика навчання декоративно-прикладного мистецтва учнів основної школи у Західній Україні (друга половина ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика трудового навчання» / Ошурко Сергій Ігоревич ; Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2010. – 20 с.
10. Пономаренко С. Є. Культурно-освітні організації Волині 1921–1939 рр. : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України» / Пономаренко Світлана Євгенівна ; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, Ін-т народознавства. – Львів, 2001. – 20 с.

I. V. Strazhnikova,
doctor of pedagogical science, professor
of department of pedagogics
named in honour of Bohdan Stuparyk
PNU named in honour of Vasyl
Stefanyk, *Ivano-Frankivsk, Ukraine*

Historiography approaches to the estimation of development areas of science in the Western region of Ukraine by the modern research workers

The problem of regionalism, which is actual for Ukraine, and foremost taking into account existence of considerable divergences between the different regions of country, in particular economic, historically-cultural, geopolitical, is analysed in the article. Relatively a short period of existence of Ukraine in quality of the independent state is insufficient for forming in majority of its citizens of such sense as national unity, which would become a safety device for dezintegration processes. Coming from it, a historiography process is examined as an integral objective process of development of scientific cognition, which an accumulation and perfection of historical knowledges is during. In research considerable descendent material from history of education, characterized maintenance, forms, methods educational-educate to the process in the different types of educational establishments which functioned in Ukraine

Keywords: *historiography, regionalizm, research, Ukraine, component, pedagogical science, scientific approaches.*

УДК:371+37.018.42(477)«1943/1958»(045)

В. А. Столяр,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри природничо-
математичних дисциплін
Хмельницької гуманітарно-
педагогічної академії,
м. Хмельницький, Україна

**Організація педагогічного процесу у
вечірніх загальноосвітніх школах України (1943–1958)**

У статті здійснено історико-педагогічний аналіз організації педагогічного процесу у вечірніх загальноосвітніх школах України (1943–1958).

Ключові слова: *педагогічний процес, вечірня загальноосвітня школа.*

Постановка проблеми. Вивчення організації педагогічного процесу у вечірніх загальноосвітніх школах України в 1943–1958 рр. допоможе проаналізувати та оцінити здобутки українських освітян того часу,